

تقریر دو برهان

بر نظریه حرکت در مجردات

سیدحسین حسینی^(۱)

موسی ملایری^(۲)

چکیده

قائده فیلسوفان مسلمان - اعم از مشائیان، اشراقیان و صدرائیان - بر اساس مبانی و ادله خویش، امکان تحول و حرکت در مجردات را انکار کرده‌اند، اما قریب به دو دهه است که برخی از اهل نظر، با اندیشه فوق مخالفت کرده و از «امکان حرکت و تغییر در مجردات» دفاع نموده‌اند. این نظریه در محافل علمی مورد توجه قرار گرفته و مکتوباتی نیز پیرامون آن تحریر شده است. موافقین، ادله و براهینی را بنفع آن سامان داده و مخالفین به نقض و رد آنها پرداخته‌اند. این مقاله به روش تحلیلی در دو مقام از نظریه حرکت در مجردات دفاع میکند؛ در مقام نخست به اشکال وارد شده بر اصلترین برهان این نظریه پاسخ داده و از برهان مذکور دفاع میکند و در مقام دوم، از طریق حدوث نفس، برهانی نو بنفع این نظریه ارائه میدهد و در نهایت نتیجه میگیرد که نظریه مذکور در میدان عقلانیت و استدلال قابل تأیید است و بر نظریه مقابل برتری دارد.

کلیدواژگان: حرکت در مجردات، تکامل نفس، حدوث نفس، تکامل برزخی.

مقدمه

یکی از آموزه‌های کهن، مصرح و متفق علیه همه فیلسوفان مسلمان، نفی امکان تغییر و حرکت در مجردات بوده است. از نظر آنها شرط وقوع حرکت در موجود، داشتن قوه و استعداد است. موضوع حرکت نمیتواند بالقوه محض باشد، چراکه بالقوه محض تحقق ندارد. همچنین نمیتواند بالفعل محض و فاقد قوه باشد، چراکه چنین موجودی کمال منتظری ندارد و فرض وقوع حرکت در آن تناقض آمیز است. بنابراین موضوع حرکت باید از جهتی بالفعل و از جهتی بالقوه باشد. چنین موجودی فقط موجود مادی و بتعبیر دیگر، جسم است. ملاصدرامینویسد: «موضوع الحركة یلزمه أن یکون جوهر مرکب الهویة مما بالقوة و ما بالفعل و هذا هو الجسم» (ملاصدر، ۱۳۸۳ الف: ۷۲).

بدین ترتیب حکیمان متقدم و متأخر مسلمان همگی حرکت در مجردات را انکار کرده و استثنائی را در این میان نمیتوان یافت. با این حال، در دو دهه اخیر برخی از محققین فلسفه اسلامی نظریه مذکور را به چالش کشیده‌اند. به اعتقاد ایشان ادله و براهین

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۱/۱۴ تاریخ تأیید: ۹۸/۶/۳۰

(۱). دانشجوی دکتری فلسفه اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی؛ etrate14@gmail.com

(۲). دانشیار گروه فلسفه دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی (نویسنده مسئول)؛ malayeri50@yahoo.com